

CEMEL VAK‘ASI’NA FARKLI BİR YAKLAŞIM: LİND A D. LAU ÖRNEĞİ

Mahmut KELPETİN*

Özet

Bu makale, Hz. Ali ile Hz. Âiş e arasında 36/656 yılında gerçekleş en Cemel Vak‘ası ile ilgili Linda D. Lau’nun görüşlerinin değerlendirilmesine katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Makalede önce Cemel Vak‘ası ile ilgili kısa bir giriş yapılmakta ardından Lau’nun görüşleri incelenip çeşitli açılardan değerlendirilmektedir.

Anahtar kelimeler: Cemel Vak‘ası, Mekke, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Âiş e, Talha, Zübeyr.

Giriş

Hz. Ali ile Hz. Âiş e arasında 36/656 yılında gerçekleş en ve tarihte Cemel Vak‘ası olarak isimlendirilen mücadele, uzun bir süre İslâm tarihçilerinin dikkatini çekmiştir. Hala ilgi çekmeye devam eden bu olayın siyasi yönüne ilaveten pek çok farklı yönü de tartışma konusu olmuştur. Mesela savaşa katılanlar ve savaşta şehit olanların durumu gibi pek çok mesele İslâm akaidinde tartışılmıştır. Özellikle iman-küfür sınırı, irade hürriyeti, kader gibi önemli problemlerin tartışılmasında bu savaş, başlangıç rolünü üstlenmiştir¹. Diğer bir ifade ile Cemel Vak‘ası bir anda ortaya çıkan bir ayrışmanın ürünü değildir. Aslında Hz. Osman’ın hilafetinin son dönemlerinde meydana gelen problemler silsilesinin İslâm toplumunda meydana getirdiği kargaşa ortamının Cemel

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi; mkelpetin@hotmail.com.

¹ Yusuf Şevki Yavuz, “Cemel Vak‘ası”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, VII (1993), 321.

Vak'asının fitilini ateşlediği söylenebilir. Dolayısıyla Cemel Vak'ası öncesindeki siyasi durumu izah etmek, meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

1. Cemel Vakası Öncesi Siyasi Durum

Hız. Peygamber'in vefatından sonra Hız. Ebû Bekir'in hilafete seçilmesiyle İslâm tarihinde yeni bir dönem başladı. Bu dönemde müslümanlar ilk olarak irtidad ve zekat tartışmalarını sona erdirdiler ve bozulan iç huzuru yeniden tesis ettiler. Ardından kısa sayılabilecek bir zaman zarfında Sâsânî ve Bizans İmparatorluğu'nun kontrolünde bulunan pek kıymetli toprakları fethettiler. Böylece İslâmiyet, başta bugünkü Orta Doğu ve Kuzey Afrika olmak üzere pek çok bölgeye ulaşmış oldu. Müslümanlar, gittikleri yerlerde barış ve huzuru da temin ettikleri için bölgesel huzur ve birlikteliği de sağlamış oldular. Ancak bu hoşgörü iklimi Hız. Osman'ın devrinin ikinci yarısında bozuldu ve çok geçmeden görevi başında bulunan halife, isyancılar tarafından şehid edildi (18 Zilhicce 35/17 Haziran 656). Bunun sonucunda bundan önce tesis edilmiş olan birliktelik tablosu bir bakıma şekil değiştirdi. İslâm toplumunda bölünme emareleri gözükmeye başladı.

Böyle bir ortamda hilafet makamına gelen Hız. Ali'nin işi gerçekten çok zordu. Bir taraftan Hız. Osman'ın katillerinin bulunması ve cezalandırılması meselesini halletmesi gerekmektedir. Ancak ortada suçu üstlenen olmadığı gibi "*Osman'ı hepimiz öldürdük*" diyen geniş bir kitle bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu gruba karşı hemen bir yaptırım uygulamak çok zor hatta imkânsızdı. Diğer taraftan kendisine biate yanaşmayan diğer şehirlerin biatını sağlama meselesi vardı. Hız. Ali'nin bütün çaba ve gayretine rağmen bu bölücü faktörlerin etkisi ortadan kaldırılamadı ve tarihe Cemel Vak'ası olarak geçen bu savaş gerçekleşti. Müslümanın Müslümanla karşılaştığı ilk savaş olan bu mücadele, bir taraftan toplumda ayrılık fikirlerini belirginleştirdi, fitne ateşini yaktı. Diğer taraftan da Arap Yarımadası'nda kısa zamanda gerçekleştirilmiş olan İslâm birlikteliğine çok büyük darbe vurdu. Bir başka ifadeyle bu süreçte hem Hız. Âişe'nin hem de Hız. Ali'nin taraftarlarının destek bulmak amacıyla civar bölgelere yönelmeleri, diğer taraftan Hız. Ali'nin kendisine merkez olarak

Kûfe'yi seçmesi, Medine'nin Arap Yarımadası'nda büyüyen İslâm devletinin siyasî merkezi olma özelliğini sonsuza kadar kaybetmesine neden oldu².

Konuya ilişkin bu kısa girişten sonra çalışmada önemli olan bir hususa işaret etmek faydalı olacaktır. Bu makalede anlatılmak istenen esas nokta kaynakların gözüyle Cemel Vak'ası değildir. Bunun yerine konuya genişçe yer veren Linda Lau'nun görüşleri çerçevesinde Cemel Vak'ası işlenecektir. Bir diğer nokta ise Lau, makalesinde konuyu tarihi kaynaklara göre incelediğini söylemektedir. Ancak bununla ilgili kaynak/ların isimlerine yer vermemiştir. Yazar tarafından eksik bırakılan bu kısım, makale içinde giderilmiş, konuya ilişkin rivayetlerin sonunda kaynakları tek tek gösterilmiştir.

Linda Lau, Cemel Vak'ası ile ilgili rivayetlere yer vermeden önce önemli gördüğü bir hususu hatırlatmaktadır. Konuya ilişkin en geniş rivayetlerin Taberî'de yer alan Seyf b. Ömer rivayetleri olduğunu, dolayısıyla Cemel savaşında neler olduğuyla ilgili en makul açıklamaya ulaşmak için Seyf'in rivayetlerinin diğer tarihçilerinkiyle karşılaştırılması gerektiğini söylemektedir. Bu konuda bazı araştırmacılar, Seyf ile ilgili olumsuz kanaat taşımalarına rağmen Lau, onusuz bu meselenin incelenemeyeceği görüşündedir. Ancak bunu yaparken de Seyf hakkındaki bu söylentilerin nasıl ve neden çıktığı meselesi üzerinde durmayacağını ifade etmektedir³.

2. Linda Lau'ya Göre Cemel Vak'ası⁴

Hız. Osman'ın şehid edilmesinden sonra (18 Zilhicce 35) Hız. Ali'ye destek verenler hızlıca hareket etti ve Hız. Ali, Medine'de halife seçildi. Bu tarih, muhtemelen Hız. Osman'ın şehid edilmesinden beş gün sonraya (23 Zilhicce 35) isabet etmektedir. Hız. Osman'ın şehid edilmesinden sorumlu olanlar da hemen Hız. Ali'ye biat ettiler. Böylece Hız. Ali'ye onları cezalandırmayı düşünme fırsatı vermediler. Talha ve Zübeyr de biat etmiş görünmektedir. Fakat bunun bir baskı sonucunda gerçekleşip gerçekleşmediği

² Linda D. Lau, "Sayf b. 'Umar and the Battle of Camel", *Encyclopedic Survey of Islamic Culture: Medieval Muslim Historiography*, ed. Mohammed Taher, New Delhi 2003, V, 126.

³ Lau, a.g.m., V, 126.

⁴ Bu başlık altında Linda D. Lau'nun "Sayf b. 'Umar and the Battle of the Camel" isimli makalesindeki rivayetlerine yer verilecektir. Geniş bilgi için bk. Lau, a.g.m., V, 126-137.

bilinmemektedir. Hz. Ali, halife olduğunda biate yanaşmadıkları için Hz. Osman'ın atadığı valileri görevlerinden alıp yerlerine kendi istediklerini atamaya karar verdi. Bunu öğrenen Talha b. Ubeydullah, Basra; Zübeyr b. Avvâm da Kûfe valiliğini istedi. Ancak onların bu isteği kabul edilmedi⁵.

İlerleyen zaman içinde Cemel ashabının liderliğini üstlenecek olan Hz. Âişe ise bu esnada Mekke'deydi. Esasında Hz. Âişe, hilafeti müddetince pek çok defa Hz. Osman'ı açık açık eleştirmesine rağmen sebep olduğu şiddetin içinde yer almak istemediğinden Hz. Osman şehid edilmeden önce bir hac kafillesiyle Medine'den ayrıldı ve Mekke'ye gitti. İsyanın toplanma merkezi haline gelen Mekke'de Hz. Osman'ın kanını talep edenlerin birlikte hareket etmesi biraz zaman almaktaydı. Bu hareket oluşmadan önce Talha ve Zübeyr, Medine'den Mekke'ye gitmek için Hz. Ali'den izin istediler. Bu izin, dört ay sonra verildi ve Mekke'ye geldiler. Aynı şekilde Hz. Osman dönemi valilerinin birçoğu da beytülmâlde bulunan para ve savaş malzemeleriyle birlikte Mekke'ye gittiler ve Hz. Âişe'ye katıldılar. Linda Lau, Hz. Âişe'nin ilk olarak Medine'ye dönmeyi ve Hz. Ali'nin halife seçimine muhalefet etmeyi amaçladığını söylemektedir. Fakat Hz. Âişe, bu şekilde hareket etmeyip Mekke'de kalmış ve kendisine taraftar toplamıştır. Bu hususta her ne kadar Şîf kaynaklar, çıkan isyandan Talha ve Zübeyr'i sorumlu tutsa da bu tavrın Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye karşı İfk hâdisesinden dolayı beslediği kını örtbas etmek için takınılmış olabileceği düşünülmektedir. Yani Lau, Seyf'in rivayetinden hareketle Hz. Âişe'yi ortaya çıkan isyanı körüklemekle sorumlu tutmaktadır⁶.

Mekke'de bir araya gelen bu topluluk bundan sonra nasıl hareket edeceklerini müzakere ettiler. Görünüşte Hz. Âişe, destekçileriyle Medine'ye

⁵ Lau, a.g.m., V, 126-127. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, *Kitabü'r-ridde ve'l-fütûh ve Kitâbü'l-Cemel ve mesîrü Âişe ve Ali*, nşr. Kâsım es-Semerrâî, Leiden 1415/1995, I, 232-233, 236-239; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut 1388/1968, III, 31; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, nşr. Süheyl Zekkâr-Riyâz Ziriklî, Beyrut 1417/1996, III, 7-10, 11; Ya'kübî, *Târîhu'l-Ya'kübî*, nşr. Abdülemîr Mühennâ, Beyrut 1413/1993, II, 75; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, nşr. Muhammed Ebü'l-Fazl, Beyrut t.y., IV, 427-430, 432-435; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, nşr. Halîl b. Me'mûn Şihâ, Beyrut 1422/2002, III, 163-165; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, nşr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî, Cize 1418/1998, X, 420-422.

⁶ Lau, a.g.m., V, 127. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, *a.g.e.*, I, 259-266; Belâzürî, *a.g.e.*, III, 11, 18; Ya'kübî, *a.g.e.*, II, 78; Taberî, *a.g.e.*, IV, 448-451, 452, 454, 458-459; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zehab ve meâdinü'l-cevher*, nşr. Saîd Muhammed Lehâm, Beyrut 1421/2000, II, 354.

geri dönüp Hz. Ali'den, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmasını istemeyi planlamaktaydı. Hz. Osman'ın katilleri ise Hz. Ali'nin en sadık taraftarları arasında yer almaktaydı. Ancak hareketin lideri olan Hz. Âişe'nin mücadelesinde kendilerine yardım sağlayabilecek olan Kûfe, Basra ve Suriye vilayetlerinde etkinliği yoktu. Bu sebeple topluluk uzun müzakerelerden sonra Medine'ye gidip isyancılara karşı çıkmak yerine Hz. Osman zamanında Basra valisi olan Abdullah b. Âmir'in ısrarıyla Basra'ya gitmeye karar verdi. O sırada Mekke'de bulunan Hz. Peygamber'in eşlerinden ise sadece Hz. Hafsa onun yanında yer aldı ve sefere katılmak istedi. Ancak kardeşi Abdullah b. Ömer buna engel oldu. Ümmü Seleme ise Hz. Âişe'ye muhalefet etti ve ona evde kalmasını tavsiye eden bir mektup yazdı⁷.

Linda Lau, Cemel ashabının Hz. Âişe'nin önderliğinde bir araya geldiğine dair bilgilerden sonra Seyf'in Taberî'de yer alan rivayetini değerlendirmekte ve onun mevcutlar içinde en mantıklı olduğunu söylemektedir. Çünkü Hz. Âişe'nin, Hz. Osman'ın şehid edilmesini Medine'den Mekke'ye giden ilk kişiden duymuş olması kuvvetle muhtemeldir. Daha sonra planlamış olmasına rağmen Medine'ye dönmemesinden hareketle de Hz. Âişe'nin Mekke'deki insanları Hz. Ali'ye ve Hz. Osman'ın katillerine karşı kıskırtmak için bazı faaliyetler yürüttüğü sonucuna varılabilir. En azından isyanı körükleyen önemli isimlerden biri olarak kabul edilmelidir⁸.

Hazırlıkların tamamlanmasından sonra Hz. Âişe önderliğindeki müslümanlar, Basra'ya doğru yola çıktı. Ancak ordu Zâtürk dolaylarına geldiğinde güç kaybına uğradı. Çünkü burada hareketlerinin başarıyla sonuçlanması durumunda kimin halife olacağı sorusu gündeme geldi. Talha ve Zübeyr halife olarak kendilerinden birinin seçilmesi gerektiğini, hangisi daha çok oy alırsa onun halife olacağını söylediler. Saîd b. Âs ise Hz. Osman'ın (Ümeyye) oğullarından birinin seçilmesi gerektiğini, zira Hz. Osman'ın intikamını almaya gittiklerini belirtti. Talha ve Zübeyr bu teklifi kabul etmeyince Saîd de beraberindeki arkadaşlarıyla topluluktan ayrıldı⁹.

⁷ Lau, a.g.m., V, 127-128. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 262-263; İbn Sa'd, a.g.e., III, 31; Belâzürî, a.g.e., III, 21-23; Taberî, a.g.e., IV, 450-451; İbnü'l-Esîr, a.g.e., III, 177-178.

⁸ Lau, a.g.m., V, 128.

⁹ Lau, a.g.m., V, 128. Ayrıca bk. Taberî, a.g.e., IV, 453.

Bütün bu gelişmelerin yaşandığı sırada Hz. Ali, kendisine biat etmeyen Muâviye'ye karşı yaptığı hazırlıkları tamamlamak üzereydi. Hz. Âişe önderliğindeki bir kuvvetin yola çıktığını öğrendiğinde ise aralarında ensarin saygınlarının da bulunduğu danışman grubunu topladı. Görüşme sonunda Hz. Ali, onların tam desteğini aldı. Toplantının ardından Hz. Ali, Hz. Âişe ve destekçilerini Irak'a ulaşmadan durdurmak üzere yola çıktı¹⁰. Ancak Hz. Ali, Rebeze'ye vardığında Hz. Âişe'nin burayı çoktan geçmiş olduğunu öğrendi¹¹.

Hız. Âişe ve taraftarları Zâtürk'ı geçtikten sonra ilerlemeye devam ettiler ve Basra civarına vardılar. Burada Basralıları kendi taraflarına çekebilmek için eski vali Abdullah b. Âmir'i görevlendirmeye karar verdiler. Ayrıca Hz. Âişe, Ahnef b. Kays'a, Sabre b. Şeymân'a ve halka hitaben mektuplar yazdı. Diğer taraftan Hz. Ali'nin atadığı Basra valisi Osman b. Huneyf, Hz. Âişe ve destekçilerinin Basra yakınlarında bulunduğunu öğrenince İmrân b. Husayn ve Ebü'l-Esved'i onların bulunduğu yere gönderdi. Elçiler, önce Hz. Âişe ile görüştüler. Hz. Âişe onlara "farklı bölgelerden gruplar" getirdiğini söyledi. Daha sonra İmrân ve Ebü'l-Esved, Talha ve Zübeyr ile de görüştü. Onlar da Hz. Osman'ın intikamı için orada bulduklarını ve Hz. Ali'ye zorla biat ettiklerini ifade ettiler. Görüşmeler devam ettiği sırada Basralıların bir kısmı Cemel ashabının davalarında haklı olduğuna ikna oldu ve onlara katıldı. Çok geçmeden Osman b. Huneyf ordusu ile diğer grup arasında çatışma çıktı. İki gün süren çatışmanın ardından ateşkes ilan edildi. Anlaşmaya göre taraflar, Medine'ye bir elçi yollayıp Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye zorla biat ettirilip ettirilmediğini araştıracaktı. Eğer Talha ve Zübeyr zorla biat ettirildiyse o zaman Osman, Basra'yı terk edecekti. Aksi durumda ise Talha ve Zübeyr gidecekti. Medine'ye giden Ka'b b. Sûr isimli elçi, geri döndüğünde çelişkili ifadeler kullandı. Bunun üzerine iki taraf da kendi haklılıklarına inandı ve çatışma devam etti. Çatışmadan Hz. Âişe'nin tarafı galip çıktı ve Basra'yı ele geçirdiler. Osman b. Huneyf yakalandı. Yüzündeki ve saçındaki tüm tüyler yolunmuş halde Hz. Ali'ye yollandı. Hz. Âişe ve destekçileri Basra'yı ele geçirmiş olsa da buradan tam anlamıyla bir destek bulmaları uzak bir ihtimaldi. Ahnef b. Kays ve Benî

¹⁰ Şif kaynaklarda Hz. Ali'nin ordusuyla ilgili uzun tasvirler verilmekte ve askerlerinin ne kadar saygın ve nitelikli kimseler olduğu vurgulanmaktadır. bk. Lau, a.g.m., V, 128.

¹¹ Lau, a.g.m., V, 128-129. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 270-271; Taberî, a.g.e., IV, 455; İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 189-190.

Sa'd'a mensup (Temîm Kabilesinden) pek çok insan bu meselede tarafsız kaldılar ve iki tarafı da desteklemeyi reddettiler. Bu sebeple Hz. Âişe, destek olmaları için Basra'daki diğer liderleri bizzat ziyaret etti ve Ka'b b. Sûr ile Ezd kabilesini kendisine katılmaya ikna etti¹².

Osman b. Huneyf, Basra'dan kaçtıktan sonra Zûkâr'da konaklayan Hz. Ali'nin yanına geldi ve ona olanları anlattı. Bütün bunlardan sonra Hz. Ali için Kûfe'nin desteğini kazanmak hayati önem taşımaktaydı. Bu sebeple hemen Muhammed b. Ebû Bekir ve Muhammed b. Ca'fer'i, Kûfelilerin desteğini kazanmaya çalışmaları için elçi olarak yolladı. Hz. Ali döneminde vali olarak atanan Ebû Mûsâ, elçilere istediği desteği vermedi ve onlara savaşmak zorunda kalırlarsa sadece Hz. Osman'ın katillerini cezalandıracaklarını, gerisine karışmayacaklarını söyledi. Elçiler geri göndü ve gelişmeleri Hz. Ali'ye anlattılar. Bunun üzerine Hz. Ali, Eşter'i (Ebû Mûsâ'nın arkadaşıydı) ve Abdullah b. Abbas'ı yeniden Kûfe'ye yolladı. Fakat Ebû Mûsâ, görüşünü değiştirmede. Yani bu meselede tarafsız kalacağını belirtti ve oradaki insanlara da böyle yapmalarını söyledi. Elçiler bir defa daha istediklerini elde edemedi geri döndüler. Bu sefer Hz. Ali, oğlu Hasan'ı ve Ammâr b. Yâsir'i yolladı. Görüşmelerde Mesrûk b. Ecda', Ammâr'a "*Hz. Osman'ı neden öldürdünüz?*" diye sordu. Ammâr, "*O, onurumuzu kırdı ve adamlarımızı dövdü.*" diye cevap verdi. Bunun üzerine Mesrûk, "*Bizim ceza anlayışımız, uygulanan cezadan çok daha kötüdür. Bu yüzden sabrederseniz sizin için iyi olur.*" diye karşılık verdi. Ebû Mûsâ da Ammâr'ı Hz. Osman'a zarar verenler arasında olmakla suçladı. Hz. Hasan, olayları yoluna koymaya çalıştı. Fakat çok geçmeden insanlar arasında anlaşmazlık ortaya çıktı. Kûfe valisi Ebû Mûsâ, tarafsız kalınması fikrini tekrar etti ve daha önce insanlara aktarmış olduğu Hz. Peygamber'e ait bazı sözleri yineledi: "*Eğer bir anlaşmazlık varsa oturanlar ayakta duranlardan daha iyidir; ayakta duranlar yürüyenlerden daha iyidir; yürüyenler at koşanlardan daha iyidir.*" Ardından Müslümanın, Müslümanla savaşmasını yasaklayan Kur'ân âyetlerinden okudu. Ammâr, Ebû Mûsâ'ya tepki gösterdi ve oradaki insanlara hitap etmek istedi. Fakat buna izin verilmeyip susturuldu. Ardından Abdülkays kabilesinden Zeyd b. Sûhân bir eşeğin üzerinde caminin kapısında görüldü. Zeyd, Kûfeli Hz. Osman karşıtlarındandı. Elinde bir tanesi

¹² Lau, a.g.m., V, 129-130. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 278-289; İbn Sa'd, a.g.e., III, 31; Belâzürî, a.g.e., III, 24-26; Taberî, a.g.e., IV, 461-471; İbnü'l-Esir, a.g.e., III, 183-187.

ona, bir tanesi de Kûfelilere yazılmış iki mektup vardı. Zeyd insanlara, böyle bir harekete önderlik etmenin Hz. Âişe'nin işi olmadığını ve ait olduğu yerde yani evinde oturması gerektiğini söyledi. Şebes b. Ribî', öfkeyle kalktı ve Zeyd'e şöyle dedi: “Eğer Hz. Âişe'ye karşı çıkarsan Allah senin canını alır. Hz. Âişe, sadece insanlar arasında doğru olanı gerçekleştirmeye çalışıyor.” Ebû Mûsâ bir kez daha ayağa kalktı ve insanlara silahlarını indirmelerini ve savaştan uzak durmalarını söyledi. Zeyd ise konunun dallanıp budaklandığını bu yüzden artık böyle bir politika izlenemeyeceğini söyledi. Başkaları da ayağa kalkıp fikirlerini söylediler. Bunun üzerine Eşter, Hz. Ali'nin de izniyle duruma el koymak için Kûfe'ye gitti; Ebû Mûsâ'ya ait olan konağı ele geçirdi ve içindekileri de ganimet olarak aldı. Ebû Mûsâ bunu duyunca hemen olay yerine koştu. Fakat çok geç kalmıştı ve tarafsız kalmak için verilen mücadele kaybedilmişti¹³.

Linda Lau, Basra ve Kûfe arasındaki bu çekişmede her iki tarafın da dikkate değer bir destekçisi olmadığını açıkça görüldüğünü söylemektedir. Pek çok insan için Hz. Ali'ye veya Hz. Âişe'ye, Talha'ya ve Zübeyr'e karşı olmak çok zordu. Çünkü bu insanların hepsi Hz. Peygamber'in saygı duyulan yakınlarıydı. Fazlasıyla kişisel olan bu çekişmenin dışında kalınmasını söyleyenler vardı ve pek çok kimse de böyle yaptı. Hz. Osman cinayetine öyle ya da böyle dâhil olmuş kimseler ise daha önceden Zübeyr'i veya Talha'yı desteklemiş olsalar bile otomatik olarak Hz. Ali'yi desteklemek zorunda kalmışlardır. Bunun yanı sıra Hz. Âişe'nin güçlerinin sadece Hz. Ali'yi yenilgiye uğratma arzusu için bir araya geldiği görülebilir. Öte yandan Talha ve Zübeyr'den birinin Hz. Osman'dan sonra halife seçilmemiş olması hiç şüphesiz kendilerini hayal kırıklığına uğratmıştır. Aslında Hz. Ali, onlara istedikleri valilikleri vermiş olsaydı bile tatmin olabilirdi. Fakat Hz. Ali onları topluluğun sınırlarının tamamen dışında tutmayı tercih etmiştir. Bu durum da onları kendileri gibi Hz. Ali'yi yenmek isteyen Ümeyyelilerle bir araya getirmiştir. Fakat Hz. Ali'yi yenmiş olsalar bile Ümeyyelilerin hemen elde edecekleri şeyler çok azdı. Başarılı olmaları halinde Zübeyr veya Talha'dan birinin halife olacağı bariz bir gerçektir. Ümeyyelilerin en güçlüsü Muâviye zekice davranıp bu çatışmanın dışında kalmayı ve tüm enerjisini kendisinin Hz.

¹³ Lau, a.g.m., V, 130-131. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 293-304; Halife b. Hayyât, *et-Târîh*, nşr. Ekrem Ziyâ el-Ömerî, Riyad 1405/1985, s. 184; Dîneverî, *el-Ahbârü 'l-uvâl*, nşr. Ömer Faruk Tabbâ', Beyrut t.y., s. 137-138; Taberî a.g.e., IV, 477, 478-480, 481-487.

Ali ile şahsî olarak karşı karşıya geleceği ve kontrolün kendisinde olacağı bir yüzleşmeye vermeyi tercih etmiştir. Sonuç olarak bu iki güç, büyük anlamda olumsuz bir amaç için bir araya getirilmiştir. Ayrıca iki taraf da Basra, Kûfe ve diğer vilayetlerdeki pek çok insanı tarafsız bırakmışlardır¹⁴.

Kûfe’de yaşananların ardından Hz. Ali, kuvvetlerini Kûfe dışında topladıktan sonra Basra’ya doğru hareket etti ve oraya gelmeden Zâviye mevkiinde konakladı. Burada Hz. Ali, anlaşma sağlayabilme ümidiyle Hz. Âişe’ye bir elçi (veya elçiler) yolladı. Elçilerin kimliğine ve kimlerle konuştuklarına dair rivayetler farklılık arz etmektedir. Seyf’in rivayetine göre Ka’kâ’ b. Amr yollandı ve Ka’kâ’ b. Amr, ilk Hz. Âişe ile görüştü. Daha sonra Talha ve Zübeyr ile konuştu. Görüşmede Ka’kâ’, onları yeterince kan döküldüğüne ve eğer giriştikleri bu işten vazgeçip Hz. Ali’ye biat ederlerse Hz. Osman’ın diğer katillerinin cezalandırılacağına ikna etmeye çalıştı. Onlar Hz. Ali’nin de bu fikirde olması durumunda anlaşabileceklerini söylediler. Ka’kâ’, geri dönüp olanları anlattı. Hz. Ali, gelişmelerin bu noktaya gelmesinden son derece memnun oldu. Bu esnada Basra’daki çeşitli kabilelerden heyetler (özellikle Temîm ve Bekr), Kûfe’den gelen dostlarını görüp onlara neler olduğunu sormaya geldiler. Kûfeliler, savaşmayı düşünmediklerini, sadece olayların huzur ve barış içinde yoluna konmasını istediklerini söylediler¹⁵.

Seyf b. Ömer’in dışındaki Hz. Ali taraftarlığı daha güçlü olan bazı kaynaklara göre ise Hz. Ali’nin Basra’daki insanlara yaptığı elçilik teklifi kabul görmemiştir. Bunun yanı sıra tüm kaynaklar, Hz. Ali’nin daha sonra Talha ve Zübeyr ile veya yalnız Zübeyr ile bizzat görüştüğünü nakletmektedir. Hatta Hz. Ali’nin Zübeyr’i mücadeleyi bırakmaya ikna etmek için ona Hz. Peygamber’in kendisi ile haksız yere mücadele edeceğine dair bazı sözleri hatırlattığı konusunda hemfikirdirler¹⁶.

Lau, savaş öncesinde tüm tarafların barış için umutlu olması gerektiğini düşünerek onun tarafına döndüğünü söylemektedir. Hz. Ali taraftarlığı yapan

¹⁴ Lau, a.g.m., V, 131-132.

¹⁵ Lau, a.g.m., V, 132. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, *a.g.e.*, I, 304-307; Taberî, *a.g.e.*, IV, 487-489; İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, III, 198-199; İbn Kesîr, *a.g.e.*, X, 448-450.

¹⁶ Lau, a.g.m., V, 132-133. Ayrıca bk. Belâzürî, *a.g.e.*, III, 50, 51; Taberî, *a.g.e.*, IV, 501-502; İbnü’l-Esîr, *a.g.e.*, III, 204-205.

kaynaklar, bu konuda daha da tarafsız bir tavır takınmışlar; Zübeyr'in vicdan azabı çektiğini ve ayrılmak istediğini belirtmişlerdir. Yani tüm kaynaklar neredeyse iki tarafın da barış yanlısı olduğu konusunda birleşmişlerdir. Fakat kaynaklarda yer alan bu müşterek barış isteğine rağmen çok kısa bir süre sonra bir savaş başlamıştır. Lau, bu noktada şöyle bir soru sormaktadır: “*Peki, tarihçiler bunu nasıl açıklayabilirler?*”¹⁷

Taraflar arasında yapılan bu görüşmelerin ardından, barış ortamı doğduğu izlenimi ortaya çıksa da 10 Cemâziyelâhir 36 tarihinde savaş başladı. Kaynakların çoğu, temelde Hz. Ali'nin Zübeyr ve Talha ile konuştuktan sonraki sabah savaşın başladığını söylemektedir. Hz. Ali taraftarı kaynaklar, ilk önce Hz. Ali'nin ordusundan iki kişinin öldürüldüğünü ve bu yüzden Hz. Ali'nin ordusunun karşı atığa geçtiğini öne sürmektedirler¹⁸.

Seyf b. Ömer'in bu konuda farklı bir ifadesi vardır. Seyf, Hz. Ali'nin tarafında yer alan ve Hz. Osman'ın cinayetine karışmış kimselerin, barışın sağlanmasından korktuklarını bu yüzden de bir araya gelip, ne yapacaklarını planladıklarını söylemektedir. Aralarında İlbâ b. Heysem, Adî b. Hâtim, Sâlim b. Sa'lebe el-Absî, Şüreyh b. Evfâ b. Dubay'a ve Eşter'in de bulunduğu bir grup toplandı. Bu kimselerin birçoğu Hz. Osman'ı muhasaraya giden kimselerdi. Mısırlı Abdullah b. Sebe ve Hâlid b. Mülcem de onlara katıldı. Konuyu istişare ettiler ve şöyle dediler: “*Ne yapacağız şimdi? Vallahi bu Ali'dir ve Ali, Allah'ın kitabını insanlar arasında en iyi idrak edendir. O, Hz. Osman'ın katillerini arayanlardan daha yakındır ve o, bu konuyla en yakından ilgilenendir. Ali, diyeceğini söyler ve birkaç kişi hariç herkes de onun etrafında toplanır. Bu çekişme içinde birbirlerine kenetlenirlerse sayıca ne kadar az olduğumuzu, bunun yanında kendilerinin ne kadar kalabalık olduğunu görürlerse bu iş onunla nasıl olur? Vallahi sizler yenileceksiniz ve hiçbir şeyden kaçamayacaksınız.*” Eşter de şöyle dedi: “*Talha ve Zübeyr'e gelince, onları zaten biliyoruz. Fakat Hz. Ali'yi bugüne kadar hiç tanımazdık. Vallahi insanların bizlerle ilgili tek bir kanaatleri vardır. Eğer onlar ve Hz. Ali, barış ilan ederlerse bu bizim sonumuz olacaktır. Bu yüzden gelin Hz. Ali'yi öldürelim. Sonu Hz. Osman'ınki gibi olsun. Böylece halk arasındaki kargaşa geri*

¹⁷ Lau, a.g.m., V, 133.

¹⁸ Lau, a.g.m., V, 133.

dönecektir ve bu durumda bizim tek yapmamız gereken sessiz kalmak olacaktır.” Ancak Hz. Ali’yi öldürme fikri kabul görmedi ve ortaya başka öneriler atıldı. Ardından İbn Sebe, söz aldı ve şöyle söyledi: “Ey insanlar, gücünüz toplumdaki kargaşaya bağlıdır. Bu yüzden siz önderlik edin ve yarın onlar karşılaştıklarında savaşı siz başlatın; onlara düşüncelerini paylaşmaları için fırsat vermeyin. Böylece sizin yanınızda yer alanlar da kaçınılmaz olarak kendisini savunmak zorunda kalacaktır. Sonuçta Allah, Ali, Talha, Zübeyr ve onların görüşünde olanları sizin istemediğiniz şeyden yani barıştan alıkoyacaktır.” Bu fikri kabul ettiler ve hiç kimse fark etmeden oradan ayrıldılar¹⁹.

Seyf b. Ömer, isyancıların planlarını şu şekilde uyguladıklarını nakletmektedir: *“Hz. Ali’nin ordusu o geceyi diğerlerinden farksız bir şekilde geçirdi. Çünkü sorumluluğunu alacakları işte kendilerine güveniliyordu; başlamış oldukları işi bitirmeyi ve istediklerine ulaşmayı istiyorlardı. Fakat Hz. Osman’ın olayına karışmış olanlar hayatlarındaki en kötü geceyi geçirdiler. Bir felaketin kıyısındaydılar ve gece boyunca savaşı gizlice başlatmaya karar verene kadar birbirleriyle fikir alışverişinde bulundular. Planladıkları kötülüğün duyulmaması için bunu sır olarak sakladılar. Bu yüzden karanlıkta komşuları bile duymadan toplandıkları yerden uzaklaştılar ve işlerine döndüler. Plan çerçevesinde Mudarlılar Mudar’a, Rebialılar Rebîa’ya ve Yemenliler Yemen’e saldırdılar. Müttefiklerinin söylediği yalan karşısında ayaklanan tüm kabileler gibi Basra’dakiler de ayaklandı. Böylece savaş başlamış oldu”²⁰.*

Anlaşılaçağı üzere Lau, diğer rivayetlerden farklı olarak Seyf b. Ömer’in savaşı gizlice başlatanların Hz. Osman’ı öldürenler olduğunu ve bunu da barışın sağlanması durumunda hayatlarının güvende olmayacağından korktukları için yaptıklarını söylemektedir. Caetani’ye göre bu af diler nitelikte bir masaldır. Çünkü savaş, kaçınılmazdır. Diğer bilim adamları da Seyf’in naklettiği bu rivayeti kabul etmek istememektedir. Aslında verilen bilgi dikkatlice incelendiğinde, Seyf’in anlattıklarının gerçek olması kuvvetle muhtemeldir. Tüm kaynakların her iki tarafın da barışın sağlanmasını istediği konusunda hem

¹⁹ Lau, a.g.m., V, 133-134. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 308-311; Taberî, a.g.e., IV, 493-494; İbnü’l-Esir, a.g.e., III, 200-202.

²⁰ Lau, a.g.m., V, 134. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 317-320; Taberî, a.g.e., IV, 505, 506-507; İbnü’l-Esir, a.g.e., III, 206-207.

fikir olduğunu biliyoruz. Hz. Ali, Hz. Osman'ın katillerini cezalandırmak için bir şeyler yapmayı kabul etmiş ve Talha ile Zübeyr de Hz. Ali'ye biat etmek hususunda hemfikir olmuşlardır. Her ikisi de disiplinsiz ve düzensiz yapıda bulunan silahlı iki grubun birbirlerine karşı kamplaşmış olduğu bir durumda ufacık bir tartışma bile, istenmeyen büyük bir savaşı başlatabilirdi. Bununla beraber Seyf'in rivayetinde, savaşın Hz. Osman'ın katilleri tarafından başlatıldığı açıkça belirtilmiştir. Bu grup, savaştan çıkar sağlayacak tek topluluktur. Ne Hz. Ali ne de taraftarları için, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr gibi bu kadar saygın kişiler tarafından yönetilen müslümanlarla savaşmak gurur verici bir durum değildi. Hz. Ali, Muâviye'ye karşı Suriye'ye doğru harekete geçtiğinde bu kimselerin de desteğini almış olsaydı çok daha iyi olurdu. Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr, bu savaşta ordularının kesin yenilgiye uğrayacağını fark etmemiş olamazlardı. Çünkü sayı olarak Hz. Ali'nin askerleri çok daha fazlaydı. Ayrıca Hz. Âişe'nin destekleyenleri de (Ümeyyeliler gibi) bu noktada oldukça ilgisizdi. Diğer yandan ise Hz. Osman'ın katilleri barışın sağlanması durumunda kendilerinin tespit edilip cezalandırılması için uygun ortamın oluşacağını görmüşlerdi. Bu yüzden Hz. Ali'nin tarafının kazanacağı nerdeyse kesin olan bir savaşı desteklemiş olmaları oldukça mantıklı görünmektedir. Ayrıca bu durum sonunda Hz. Ali, artık onları cezalandırmaya çalışmayacaktı. Gerçekten de savaştan sonra Hz. Ali'nin bu yönde bir girişimi olduğunu gösterir bir belgeye rastlamıyoruz²¹.

Taraflar mücadeleyi durdurmak için uğraştıysa da bunda başarılı olamadılar. Savaş başlayınca Hz. Âişe, tüm gücünü askerlerinin savaş alanından kaçmasını önlemek için kullandı. Kısa bir süre sonra da Hureybe'deki savaş, devesiyle savaş alanının tam ortasında yer alan Hz. Âişe'nin etrafında yoğunlaştı. Hz. Âişe'yi koruma girişimiyle pek çok müslüman devenin yularını tuttu. Fakat hepsi öldürüldü. İlk olarak ise Hz. Âişe'yi oraya getirmiş olan Ka'b b. Sûr öldürüldü. Muhammed b. Talha da onu korumaya çalışırken öldürülenlerdendi. Yine Talha'nın savaşın başlarında öldürüldüğü; Zübeyr'in de savaş alanını terk etmiş olabileceği ve Ahnef b. Kays'ın kabilesine mensup biri tarafından Vâdissibâ'da öldürüldüğü rivayet edilmektedir. Hz. Ali, asıl savaşın Hz. Âişe'nin devesinin etrafında yapıldığını görünce devesinin öldürülmesini

²¹ Lau, a.g.m., V, 134-135.

emretti. Sonunda bu emir yerine getirildi ve deve yere düştü. Hz. Âişe'nin hevdecine pek çok ok saplandıysa da kendisi bu olaydan yaralanmadan kurtuldu²².

Netice itibariyle Cemel Vak'ası, Hz. Ali'nin üstünlüğüyle sonuçlandı. Savaş sonunda Suriye'ye doğru yola çıkanlar hariç herkes Hz. Ali'ye biat etti. Mervân b. Hakem dışında hiçbir Ümeyyeli, bu mücadelede yer almadı. Onların çoğunun Muâviye'nin ordusuna katılmak için çok önceden Suriye'ye doğru yola çıkmış olabileceği düşünülmektedir²³.

Linda Lau, Cemel Vak'ası ile ilgili rivayetleri verdikten sonra kısa bir değerlendirme yapmaktadır. Lau'ya göre insanların zihni kimin için savaşmaları gerektiği ve kimin haklı olduğu konusunda hayli karıştıktı. Fakat Hz. Ali, Medine'dekilerin çoğu tarafından halife seçilmiş olmanın avantajını taşımaktaydı. Bu yüzden ona karşı gelenler isyankâr olarak nitelendirilebilirlerdi. Bu gerçek, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'in kuzeni ve yakını olduğu gerçeğiyle birleşince ordusuna Hz. Âişe'nin ordusundaki sayıyı geçecek kadar asker toplamasını sağladı. Hz. Âişe'nin tarafında ise en büyük problem, taraftarların mücadeleye katılma sebebinin kendi kişisel hırslarının ötesine geçemiyor olmasıydı. Sadece Benî Dabbe ve Ezd gibi Basralı kabile üyeleri desteklerinde gerçekten samimiydiler. Talha, Zübeyr ve Ümeyyeliler kişisel çıkar sağlama umuduyla destek verdikleri için savaşı kaybettiklerini gördüklerinde mücadeleyi bıraktılar. Bu sebeplerden ötürü en sonunda patlak veren savaşın kaçınılmaz olduğu görülmektedir. Hz. Âişe ve taraftarları bir ordu oluşturmaya başladıklarında savaşın çıkması muhtemeldi. Fakat taraftarları arasında kazanacaklarından emin olabilen hiç kimse yoktu. İki taraf arasındaki bütün ilişkide onurlu olan bir yol, yani Hz. Ali ile anlaşmak, onlara çok cazip görünmüş olmalıdır. Bundan dolayı asıl savaşın Hz. Osman'ın katline karışmış bir grup insanın planları sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir²⁴.

Seyf'in konuyla ilgili rivayetlerine gelince aslında bu rivayetler bugüne kadar söylenmiş olanların en mantıklısı ve en anlamlısıdır. Diğer yazarlar,

²² Lau, a.g.m., V, 135-136. Ayrıca bk. Seyf b. Ömer, a.g.e., I, 320-323, 341; Taberî, a.g.e., IV, 507-508; İbnü'l-Esîr, a.g.e., III, 217-218.

²³ Lau, a.g.m., V, 136.

²⁴ Lau, a.g.m., V, 137.

isyani kimin başlattığı ile ilgili mütereddid ifadelere yer vermekte; fakat Kûfe’de neler olduğuyula, Ebû Mûsâ’ya orada neden o kadar kötü davranıldığıyla ilgili tatmin edici açıklamalarda bulunmamaktadırlar. Ayrıca Talha ve Zübeyr’in artık savaşmak istemediklerini ifade ettikten sonra neden savaş çıktığını açıklayamamaktadırlar. Seyf ise bütününde mantıklı bir olaylar dizisi oluşturan ifadelerinde gayet istikrarlıdır²⁵.

Sonuç

Üçüncü halife Hz. Osman’ın isyancılar tarafından şehid edilmesinin (18 Zilhicce 35/17 Haziran 656) hemen akabinde Medine’de bulunan sahabe, Hz. Ali’yi yeni halife olarak belirledi. Devlet başkanı olarak Hz. Ali’nin halletmesi gereken en önemli mesele, Hz. Osman’ın katillerinin bulunması ve cezalandırılmasıydı. Ancak ortada suçu üstlenen olmadığı gibi “*Osman’ı hepimiz öldürdük*” diyen geniş bir kitle bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu gruba karşı hemen bir yaptırım uygulamak imkânsızdı. Bu sebeple Hz. Ali, durum normale dönünceye kadar beklemeyi tercih etti. Medine’de bu gelişmeler yaşanırken diğer şehirlerde de durum pek parlak değildi. Onlar, önceki dönemlerin aksine yeni halifeye biati geciktirdiler. Dolayısıyla Hz. Ali’nin Hz. Osman’ın katillerinin yakalanması dışında diğer bölgelerin de biatini almakla uğraşması gerekmektedir. Hz. Ali, bütün bu sıkıntılarla uğraştığı bir dönemde Hz. Âişe önderliğinde, “Osman’ın kanını talep” ile Basra’ya doğru hareket eden ve aralarında Talha, Zübeyr ve Medine’den uzaklaşan bir grup Emevî ailesi mensuplarının bulunduğu bir topluluktan haberdar oldu.

36/656 yılında Hz. Âişe ile Hz. Ali arasında cereyan eden ve Hz. Ali’nin üstünlüğüyle sonuçlanan; tarihe Cemel Vak’ası olarak geçen bu mücadelenin, dinî ve siyasî açılarından etkileri günümüze kadar gelmektedir. Dolayısıyla kaynaklara yansımaları da farklı noktalardan olmaktadır. Bazıları mezhebi taassub açısından, bazıları da sahabeyi temize çıkarma noktasından değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Bu nedenle ortaya çok karmaşık ve neyin nasıl olduğu anlaşılabilir bir durum meydana gelmiştir. Bu karmaşıklıktan kurtulabilmek için öncelikle konunun mevcut kaynaklarda nasıl incelendiğini tespit etmeye ihtiyaç vardır. Yani meseleye tek bir kaynaktan ya da tek bir taraftan bakmak yerine

²⁵ Lau, a.g.m., V, 137.

konuyla ilgili kaynakların görüşlerini ortaya koymak gerekmektedir. Bu olduğunda Cemel Vak'ası ile ilgili daha sağlıklı sonuçları elde etmek mümkündür. Maalesef bu yönde yapılan çalışmaların sayısının da kısıtlı olduğu bilinmelidir. Linda D. Lau'nun bahsi geçen bu makalesinde mümkün mertebe bu meseleyi kaynakların gözüyle sunmaya gayret ettiği görülmektedir. Diğer müsteşriklerde olduğu gibi tarafgir bir şekilde incelemek yerine kaynakları konuşturma yoluna gitmiştir. Yani mesele hakkındaki kanaatini en başta belirtip, görüşlerini ona uydurmaya çalışmamıştır. Hatta zaman zaman bu konuda önceden görüş bildiren mevcut kaynakların bazılarını da "*Hz. Ali'yi savunan kaynakların rivayetleri*" diyerek elemektedir. Yani olabildiğince tarafsız olmaya çalışmaktadır. Bütün bu olumlu yanları yanında Lau'nun makalesindeki en önemli eksiklik, konuya ilişkin görüşlerine başvurduğu kaynakların ismine ve geçtiği yerlere temas etmemesidir. Makaledeki bu önemli eksiklik tarafımızdan giderildi. Konuya ilişkin yazarın naklettiği rivayetlerin tarihi kaynaklardaki yerleri tek tek gösterildi.

Linda Lau, Cemel Vak'ası ile ilgili değerlendirmelerinde önemli bir hususa dikkat etmekte; delillere dayanmadan doğrudan bir tarafı itham etmemektedir. Mesela Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye biatini değerlendirirken bunun bir baskı sonucunda gerçekleşip gerçekleşmediğinin bilinemeyeceğini söylemektedir. Ancak bu husustaki mevcut rivayetler dikkatli incelendiğinde Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye zorla biat etmediği görülmektedir. Zira onları Hz. Ali'ye zorla biate götüren bir neden de bulunmamaktadır. Bu hususta her iki sahabe de görüşlerini açıkça ifade edebilecek güç ve yeterliliğe sahiptir. Dolayısıyla sonradan halifeye karşı çıkan bu iki seçkin sahabinin zorla biat ettiğini söylemek doğru olmamalıdır. Diğer taraftan Lau, Talha ve Zübeyr'in Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra halife seçilemedikleri için üzgün olduklarını ve Hz. Ali'nin onlara istedikleri valilikleri vermesi halinde bununla yetineceklerini söylemektedir. Dolayısıyla Talha ve Zübeyr de istekleri gerçekleşmeyince kendileri gibi Hz. Ali'yi yenmek isteyen Ümeyyelilerle birlikte hareket etmiştir. Bu konuda Lau'nun yaptığı yorumlar eksiktir. Talha ve Zübeyr'in Hz. Ali'ye karşı savaştıkları doğrudur. Ancak onları mevki makam peşinde koşan ve bu gerçekleşmeyince de bu uğurda savaşmayı arzulayan kimseler olarak tanıtmak doğru değildir. Muhtemelen onları tavrı almaya iten sebepler arasında istedikleri göreve atanamama da vardır. Ancak bu tek başına

belirleyici bir sebep değildir. O dönemin iç karışıklıkları ve diyalogsuzluk ortamı onları tavır almaya itmiş olmalıdır.

Linda Lau, Cemel ashabının lideri olan Hz. Âişe ilgili görüşlerini ise çok net ifade etmektedir. Ona göre Cemel Vak'ası'nın müsebbibi doğrudan doğruya Hz. Âişe'dir. Yani Hz. Âişe ortaya çıkan isyanın sorumlusudur. Dolayısıyla bu konuda Şîî kaynakların Talha ve Zübeyr'i suçlayan açıklamalarını reddetmektedir. Görüşüne dayanak olarak da Seyf b. Ömer'in konuyla ilgili rivayetlerini esas almaktadır. Yani Hz. Âişe'nin planladığı halde Medine'ye dönmemesini, Mekke'deki insanları Hz. Ali'ye ve Hz. Osman'ın katillerine karşı kışkırtmak için bazı faaliyetler yürütmesini de delil kabul etmektedir. Hakikaten mevcut rivayetler incelendiğinde Hac vazifesi için Medine'den ayrılan Hz. Âişe'nin tekrar dönmeyip siyâsî içerikli mesajlar vermesi, Hz. Osman'ı hayatında çokça eleştirmesine rağmen birden onun kanını talep hakkını kendinde bulması yadırganacak hususlardandır. Dolayısıyla Lau'nun bu husustaki yorumunun mevcut rivayetler çerçevesinde doğru olduğu söylenebilir.

Cemel Vak'ası ile ilgili rivayetlerde en önemli problem savaşın nasıl başladığı meselesidir. Konuya yer veren kaynaklarda bu nokta, belirgin değildir. Savaştan önce her iki tarafın yapılan görüşmeler sonunda anlaşma yapmak istedikleri ifade edilmesine rağmen savaşın nasıl başladığı izah edilememektedir. Bunun tek istisnası Seyf b. Ömer rivayetleridir. Linda Lau, Seyf'in rivayetlerinde bu sıkıntılı meselenin çözüm bulduğunu söylemektedir. Hakikaten mevcut rivayetler dikkatli incelendiğinde Seyf'in naklettiklerinin gerçek olması muhtemeldir. Çünkü bu konuda savaşın olmaması ve anlaşmanın yapılması demek Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılması anlamına gelmektedir. Bu sebeple onların gücün yanında yer alması yani Hz. Ali'yi desteklemeleri son derece doğaldır. Bu sayede muhtemel cezadan da kurtulacaklardı. Zaten savaş sonunda Hz. Ali'nin onları cezalandırmaması Seyf'in rivayetinin makul ve mantıklı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak mevcut rivayetler tarandığında Cemel Vak'ası'nda tam olarak neyin nasıl olduğunu belirlemek gerçekten çok zordur. Çünkü bu savaşta yer alan asıl kahramanlar, İslâmiyet'in ilk doğduğu yıllardan beri önemli roller üstlenen, söyledikleri ve yaptıklarıyla takdir gören, Hz. Peygamber'in ehl-i beyti ve aşere-i mübeşşereden olan seçkin kimselerdir. Dolayısıyla burada

LİNDA D. LAU ÖRNEĞİ

söylenenlerin, yapılan yorumların mevcut rivayetlerin bizlere sundukları nakiller çerçevesinde olduğunu bir kez daha hatırlatmak faydalı olacaktır.

Abstract

A DIFFERENT APPROACH TO THE BATTLE OF CAMEL:
LINDA D. LAU

This article aims to contribute to the evaluation of Linda Lau's reviews on the battle of Camel which took place between 'Ali and 'A'isha in the year 36/656. The article consists of two parts. In the first part a brief introduction about the battle of Camel is made and in the second part Lau's reviews are examined and assessed in various aspects.

Keywords: the Battel of Camel, Macca, 'Uthman, 'Ali, 'A'isha, Talha, Zubayr.

